

6. El taller de dramatització

6.1 Dramatització i teatre

El treball de tècniques de dramatització o teatre té unes possibilitats educatives que van més enllà dels continguts relacionats amb l'aprenentatge de la llengua i la literatura:

Aunque la Dramatización/Teatro no es una pedagogía milagrosa capaz de solucionar los muchos problemas de la educación y de lograr la integración de todos los niños, sí puede ayudar en gran medida a ello, porque propicia la renovación y sirve para el cambio hacia la escuela activa y la educación basada en valores actuales y de futuro” (Tejerina, 2009)

D'entre les potencialitats educatives de la dramatització destaquem, dins el marc de la didàctica de la llengua i la literatura, la posada en valor de l'oralitat. La recuperació de la paraula desplaçada pels efectes de la cultura de la imatge. Les tècniques dramàtiques pretenen que l'alumne expresse tot tipus de situacions, sentiments, emocions per mitjà del control respiratori, l'ús adequat dels sons i la veu articulada. Però el desenvolupament de l'expressió oral d'una forma orgànica implica també l'expressió corporal.

Entorn dels conceptes i els continguts de “teatre” i “dramatització” hi ha, en molts casos, una certa confusió:

...quan avui es parla d'implantació del món dramàtic a l'escola, es planteja l'ensenyament de tècniques teatrals amb uns paràmetres diferents, basats en el concepte anglosaxó de “drama” o “drama in education”. En aquest camp, la denominació “teatre” se solapa amb la de “dramatització” o “jocs teatrals”, o “tècniques de teatralitat”, que tenen com a objectiu desenvolupar l'autonomia personal, l'autoestima, la creativitat, la capacitat d'expressió i comunicació entre els altres. Aquestes tècniques són excel·lents eines per treballar el llenguatge oral a classe de llengua, millorar el propi aprenentatge, gestionar problemes, desenvolupar el pensament creatiu i millorar l'educació social i moral, però no poden ser confoses amb la didàctica del teatre. (Civera - Díaz-Plaja – Palou, 2004: 126)

La *dramatització* o joc dramàtic (“drama” en la tradició educativa anglosaxona o “expressió dramàtica” en la francòfona) no és *teatre* en el sentit estricte perquè no exigeix, al final del seu procés, la representació davant un públic. L'espectacle no és una condició imprescindible de l'activitat.

La *dramatització* té com a objectiu despertar a l'individu perquè prenga consciència de si mateix, dels altres i del món que li rodeja, és a dir, té com a meta el procés de creixement personal i grupal a través del joc teatral. Per contra, el teatre, entès com a art dramàtic, posa l'èmfasi en la representació, en l'estètica de la recepció i en l'adquisició d'unes destreses actorales amb vista a què el producte siga el més atractiu possible per als espectadors.

El teatre posa l'èmfasi en l'espectacle i l'espectador, mentre que la dramatització el col·loca en l'acció en si mateixa, en el procés que porta a la representació. El concepte de "dramatització" fa referència al fet de crear una estructura teatral a partir d'un poema, relat, fragment narratiu, refrany, etc. modificant la forma originària d'aquests textos i adaptant-la a les peculiaritats de l'esquema dramàtic.

Podem establir una distinció dels conceptes de teatre i dramatització a partir de sis punts.

Teatre i dramatització es basen en la capacitat d'encarnar i desenvolupar un paper o un personatge dins d'una situació conflictiva.

El mitjà d'expressió és el propi cos. Els actors en el teatre i els participants en la dramatització compten amb el cos i la veu com a mitjà fonamental d'expressió.

En ambdós es fa un ús simbòlic de l'espai, del temps i dels objectes.

El contingut d'ambdós és la representació de situacions humanes. La temàtica general és sempre la conducta humana, les respostes interpersonals en situacions socials.

Gaudeixen d'un marcat caràcter integrador. Això ve determinat per la naturalesa mateixa del llenguatge teatral, que és suma de molts llenguatges.

Durant la representació –tant en el marc d'una funció teatral com en un taller de dramatització– es produeix una relació emocional o empàtica entre els actors i l'espectador, que fa que aquest últim senta el que ocorre en l'escenari com si succeïra en el seu interior.

Seguirem la proposta de relació entre tècniques dramàtiques i edats maduratives dels infants i joves, que queda sintetitzada en el quadre següent (Motos-Navarro, 2003):

EDAT	ESTADI	TRETS
0-1 any	Identificació	- No es dóna acció dramàtica ja que no hi ha pensament simbòlic.
1-7 anys	Imitació: el xiquet com a actor	- S'identifica amb els adults que l'envolten, els imita i interactua amb ells. - Reprodueix la forma de ser i comportar-se que en la vida ordinària tenen les persones catalogades en un determinat paper. - Del joc simbòlic al joc flexible. - <i>Com si...</i>
7-12 anys	Dramatització grupal: el xiquet com planificador	- Comparteix idees i accions per a obtenir un resultat comú. - Joc dramàtic - Dissenya amb els altres el que ha de fer durant el joc. - Comença a diferenciar entre el rol d'espectador i actor. - Es dóna compte que té pensaments i sentiments diferents en situacions distintes, i no obstant això és el mateix, és capaç d'adoptar papers complexos - Entre els 10 i 12 anys es donen respostes empàtiques, pot adoptar el punt de vista dels altres.

Dividirem les etapes en tres, segons el treball de dramatització emprat (joc d'expressió, joc dramàtic o representació de papers).

- a) *Joc d'expressió*. Són jocs simbòlics que es regeixen pel principi del com *si...* En ells el xiquet per mitjà de la seua imaginació transforma la realitat adjudicant-li fictíciament qualitats especials que desborden les capacitats tècniques de l'individu i la funcionalitat dels objectes, per exemple, el xiquet vola, la taula es transforma en illa o amb vaixell. Els productes de l'expressió obtinguts en este tipus de jocs solen ser subjectius i té sentit únicament per als que coneixen la consigna del joc, *el com si*. Els *jocs d'expressió cooperatius* afavoreixen la confiança, la desinhibició, l'ús ple del cos, l'autoestima i l'alegria, la participació i la relació social positiva en activitats gratificants que suposen avanços personals i col·lectius. Els *jocs de rols* en el camp de la pràctica dramàtica escolar pretenen que els participants visquen no només verbal i intel·lectualment sinó també amb el

cos i les emocions, els personatges que interpreten i les situacions que es proposen

- b) *Joc dramàtic*. Si l'activitat espontània del joc simbòlic se sotmet a regles es convertix en joc dramàtic. Com a forma teatral, és una pràctica col·lectiva que reuneix a un grup i sense guió escrit improvisen conjuntament segons un tema triat per endavant o precisat per la situació. En el joc dramàtic no hi ha separació entre espectador i actor, els participants exerceixen alternativament ambdós papers. Els seus trets diferenciadors són: en la seua estructura mai falten els elements essencials de l'esquema dramàtic (personatge, conflicte, espai, temps, argument, tema); és una pràctica col·lectiva; utilitza la improvisació com a element de treball; és un procés en què es crea un espai de joc diferent de la realitat, per mitjà de la utilització dels objectes, del vestuari, de la veu, etc.; és un treball en què els participants projecten i mobilitzen els seus afectes, sentiments, emocions i representacions reals, en una situació fictícia. Per la seua naturalesa i virtualitat és la forma dramàtica més apropiada per a xiquets d'edat compresa entre els cinc i els dotze anys però es pot emprar amb tota efectivitat en edats superiors.
- c) *Representació de papers (role play)*. En essència aquesta tècnica dramàtica, referida al marc escolar, consisteix a demanar a un o a diversos membres del grup que imaginem trobar-se en una situació, prèviament explicitada pel professor, i que es comporten com ho farien ells mateixos o bé com un personatge, anteriorment acordat. Mentre que es representa la situació, uns altres alumnes actuen com a espectadors, que observen tant els continguts que sorgeixen en la representació, com els comportaments i reaccions. En la fase de preparació, als participants se'ls entrega un document escrit en el que es descriu la situació que s'ha d'evocar i posar en escena, així com els trets de personalitat i actituds que cada un dels *actors* ha d'adoptar. A partir d'aquest document s'improvisa. Els participants aprendran coses sobre el personatge assumit i de la situació representada. Les tres dimensions bàsiques dins d'aquesta manera teatral

són: actor (que actua com a personatge real, imaginari o com un mateix), situació (simple o complexa, familiar o nova, detallada o esbossada) i funció d'aprenentatge (participatiu o vicari, d'habilitats o tècniques, de canvi d'actituds). Per a la representació de papers cal un alt nivell d'empatia, que es comença a aconseguir al voltant dels dotze anys, per això aquest procediment dramàtic perquè siga efectiu s'hauria d'emprar a la fi del tercer cicle d'educació Primària.

Per tant, el teatre, entés com a art dramàtic, com a activitat que persegueix un producte-espectacle, que requereix una repetició a través d'assajos per a obtenir uns determinats resultats estètics, que comporta l'aparició de rols molt marcats (actor, director, escenògraf, crític, etc.) i que necessita d'uns espectadors, no té sentit amb alumnes i alumnes d'edats inferiors als 12 anys. És en l'adolescència quan el subjecte és capaç d'entendre la funció comunicativa de cada un dels elements teatrals, el seu valor com a signe, integrat cada un d'ells en un conjunt major, l'espectacle o el text dramàtic.

COMPETÈNCIES DRAMÀTIQUES	
1. Inventar o crear seqüències dramàtiques	<ul style="list-style-type: none">- Traure partit d'idees per a una creació dramàtica.- Compartir la seua experiència de creació.- Traure partit dels elements del llenguatge dramàtic, de les tècniques de joc, de les tècniques teatrals.- Estructurar una creació dramàtica.- Donar una finalitat a la seua producció..
2 Interpretar seqüències o obres dramàtiques	<ul style="list-style-type: none">- Apropiar-se el contingut d'una obra o una seqüència dramàtica.- Utilitzar els elements del llenguatge dramàtic, de les tècniques de joc, de les tècniques teatrals.- Compartir la seua experiència d'interpretació.- Traure partit dels elements expressius inherents a la seqüència dramàtica.- Respectar les regles relatives al joc dramàtic.
3. Apreciar obres dramàtiques	<ul style="list-style-type: none">- Analitzar una obra teatral.- Compartir la seua experiència d'apreciació.- Tindre un judici crític o estètic de l'obra.- Establir llaços entre el que experimenta (viscut) i el que analitza..

6.2 L'ensenyament de la dramatització

La dramatització a l'escola ve definida per un sèrie de principis orientadors de l'activitat (Motos-Navarro, 2003; Laferrière-Motos, 2003).

El seu contingut és el procés de creació.

El professor és un catalitzador: participa en l'experiència.

Els alumnes són partíceps i creadors del procés i no sols intèrprets.

La dramatització utilitza estructures expressives i comunicacionales.

És necessari que els participants siguen expressius.

La dramatització arranca de la pròpia experiència dels participants i no d'obres literàries o d'intencions prèvies i idees aportades per altres.

La dramatització posa l'èmfasi en la comunicació interpersonal i en el procés de creació i no tant en els resultats.

El producte no es planteja en termes d'exhibició ni és una finalitat en si mateix sinó que està en funció dels objectius curriculars per a desenvolupar l'expressió i la comunicació.

En una primera aproximació, Motos i Tejedo (1987) descriuen les fases d'una sessió de treball de dramatització.

- 1) Jocs. Cal distingir entre els jocs inicials la finalitat dels quals és aconseguir la posada a punt corporal, desbloquejar les inhibicions i crear un clima apropiat per al desenvolupament de la sessió i els jocs relacionats amb el contingut explícit de l'assumpte que es dramatitzarà.
- 2) Aproximació al text. Una dramatització pot ser desencadenada a partir d'un text, d'un objecte, d'una consigna, etc. El fet motivador pot ser de naturalesa molt distinta.
- 3) Propostes de dramatització
 - 3.1) Creació d'una estructura dramàtica a partir de la lectura del text.
 - 3.2) Determinació dels mitjans d'expressió. Propostes concretes.

- 3.3) Improvisacions sobre les propostes.
- 4) Selecció de les propostes
- 5) Representació per grups.
- 6) Comentari

L'estructura d'una classe o taller de dramatització seria la següent:

- 1) Posada en marxa. Aquesta fase d'arrancada és indispensable, perquè gràcies a ella es crega un clima lúdic que permet el treball posterior. En ella s'estableix i afavoreix el contacte amb l'ací i ara del lloc on es realitza la classe, amb els altres participants i amb el professor/animador. Les tasques específiques són jocs preliminars i comprenen, entre altres: activitats que afavoreixen el contacte entre els participants, de calfament físic, de desinhibició, d'atenció i concentració, de percepció i memòria sensorial, d'imaginació, etc. La finalitat d'aquesta fase és: motivar, conezionar al grup, plantejar metes adaptades a les capacitats i nivells de relació i grup, comprovar la disposició del grup a treballar, connectar les propostes de l'animador amb els interessos de l'alumnat, etc.
- 2) Relaxació. La relaxació permet la distensió muscular, provoca benestar físic, produeix una bona respiració i afavoreix la presa de consciència i la concentració. El benestar resultant és tant físic com psicològic, d'on es deriva una disponibilitat del participant afavoridora de la seua expressió.
- 3) Expressió-comunicació. En aquesta fase és on es fa una utilització més global del llenguatge dramàtic. Ací s'inclouen les activitats d'improvisació i exploració: improvisacions no verbals (en què es recorre a la mímica, al gest, a la postura, a la interacció amb l'altre per mitjà de l'expressió corporal), improvisacions verbals (en què es posa l'èmfasi en l'ocupació de la comunicació per la paraula i en el joc amb els elements del so), improvisacions verbals i gestuals (en què s'exigeix la utilització simultània del llenguatge verbal i de l'expressió corporal), exploració del cos, del moviment, de la veu, dels objectes, de l'espai, etc.

- 4) Retroacció. Fase de comentari i valoració de l'activitat realitzada pel grup. Consisteix en essència en la verbalització de les vivències hagudes durant les fases anteriors, a compartir les idees i les emocions vivenciades. Les activitats de reflexió poden ser activitats d'interiorització, de verbalització simple, d'intercanvi verbal, de transposició a altres formes d'expressió (escriptura, dibuix, collage, expressió corporal, cançó, dansa, etc.) de les imatges, emocions, sensacions o idees sorgides durant les fases del taller o de presentació davant del grup d'una activitat avaluadora realitzada per un equip.

Les fórmules utilitzades per a incitar els participants a realitzar les tasques proposades pel professor-animador es coneixen tradicionalment com a *consignes*. Les consignes poden ser obertes i tancades, fàcils i complexes, generals i concretes, directes i indirectes, individuals i per parelles, per a realitzar en grups o dirigides a tota la classe. Aprendre a combinar-les per a crear un ritme determinat o per a poder improvisar en un moment donat és una qüestió personal de cada professor.

Un exemple de pràctica de dramatització són els encontres d'improvisació

Els encontres d'improvisació consisteixen en la trobada de dos equips de jugadors que improvisen d'acord amb les consignes que es donen en el joc. En acabar cada improvisació, el públic vota per aquell equip qui haja donat millor espectacle. Aquest caire de competitivitat és un estimulants, mai la finalitat. El vertader guanyador és sempre l'espectacle i allò realment important és el plaer de jugar.

- *Targetes de consigna*: La targeta de consigna és una fitxa on estan recollides les indicacions per realitzar una improvisació. Es llegeix per l'àrbitre en veu alta per tal que siga coneguda tant pels equips com pels espectadors. En aquestes targetes trobem les següents indicacions:
- *Títol de la improvisació*. És el tema al voltant del qual es desenvoluparà la improvisació. Els títols són el motor de cada improvisació. Deuen ser oberts, estimulants, creadors de dobles sentits.

- *Categories* És l'estil amb el qual es deu representar la improvisació. Són molt obertes i diferents. Heus ací alguns exemples:
 - *Lliure*.— És el mateix equip qui tria l'estil de la improvisació.
 - *Ralentitzada*.— A ritme lent.
 - *Accelerada*.— A ritme ràpid.
 - *Sense paraules*.— Sense parlar.
 - *Muda*.— Sense cap tipus de soroll. Mím
 - *Llengua inventada*.— Cap llengua coneguda pot ser utilitzada a la improvisació.
 - *Rimada*.— Creant rimes.
 - *Cantada*.— Com si d'una òpera es tractara. La rima no és obligatòria.
 - *Dramàtica*.— Donant un sentit dramàtic, sense humor, a la improvisació.
 - *Amb objectes*.— Donant un objecte als jugadors del qual deuen de fer ús.
 - *Sense fronteres*.— Sense respectar l'espai de l'escenari. Poden actuar entre el públic si volen.
 - *A l'estil de...*— Actuen a la manera especificada a la targeta: d'un estil de teatre, d'un autor, d'un actor, etc

6.3 L'ensenyament del teatre

L'enfocament del teatre com un discurs significatiu i el tractament dels textos amb procediments de dinamització ens permeten contemplar una sèrie de tasques que el professorat pot proposar-se realitzar en la seua pràctica docent, amb la finalitat de desenvolupar la competència literària, lingüística i semiològica de l'alumnat i afavorir el seu acostament al teatre com fet cultural. Les relacionem ordenades pel grau d'implicació que exigeixen de l'alumnat.

- Lectura: activitat que condueix a la sensibilització respecte al discurs teatral.
- Anàlisi: com a comentari de textos o com a preparació a una possible posada en escena.
- Assistència a representacions: la millor forma d'iniciar a l'alumnat en el llenguatge teatral.
- Crítica: destinada a desenvolupar la reflexió i l'opinió.
- Activitats interdisciplinàries: prèvies o a continuació de l'assistència a una representació, són el pont que uneix les disciplines escolars.
- Posada en escena (muntatge d'una obra teatral): és la culminació del procés de coneixement del teatre.
- Creació i recreació: l'escriptura permet a l'alumnat treballar un tema i desenvolupar-lo amb l'ajuda del llenguatge teatral.

Propostes de treball a partir d'una obra teatral

- Activitats relacionades amb la comprensió, el gust per la lectura i la biblioteca.* Són activitats que es proposen la millora de les capacitats següents: a) comprensió literal del text, b) interpretació d'allò que succeeix en el text i a escena, i c) relació entre aquesta història i altres històries ja conegudes.
- Activitats relacionades amb l'expressió oral i escrita.* Activitats per treballar l'oral i l'escrit fent ús de les capacitats de narrar (situar uns fets en una línia cronològica) i d'argumentar (defensar una tesi concreta amb arguments i contraarguments). En tots dos casos es té en compte què es vol transmetre, com es vol transmetre i les característiques del context en el qual es produeix el missatge.
- Activitats relacionades amb la llengua com a sistema.* Es promouen activitats metalingüístiques que afecten totes les dimensions de la comunicació i que ajuden a observar les activitats d'ús i a analitzar-les.

d) *Activitats relacionades amb els llenguatges teatrals.* Cada representació teatral pressuposa una intenció prèvia, un espectacle i un públic. En general, la intenció prèvia és l'obra d'un autor o d'una autora. El director o la directora és qui converteix la intenció prèvia en un espectacle. Els intèrprets se situen davant del públic per dur a terme la representació de l'espectacle. Aquest intèrprets acostumen a transmetre els seus missatges a través de la paraula. Però també ho fan a través del gest, la mirada, el moviment del cos... i tot plegat embolcallats per una il·luminació, una música, etc. L'espectador rep moltes informacions al mateix temps, algunes de les quals varien de manera constant (el gest...), mentre que d'altres són més fixes (els decorats...). Aquestes informacions estan vehiculades pel que anomenem llenguatges teatrals. Per aprofundir en com funcionen alguns d'aquests llenguatges teatrals s'hi proposen, des de la didàctica de l'obra teatral, activitats com les següents, moltes de les quals s'han posat en pràctica en dossiers pedagògics a partir d'obres del Teatre Nacional de Catalunya (Civera –Díaz-Plaja - Palou, 2004):

Personatges

- Plantegeu un esdeveniment alternatiu per a l'obra a partir d'un esdeveniment concret. Penseu de quina manera haguera pogut evolucionar l'obra si el protagonista no haguera optat per una acció determinada.
- Escriviu un Acte 0, en el qual, a través d'un diàleg o d'un monòleg, presenteu alguns esdeveniments que creieu que succeeixen abans de l'inici de l'obra.
- Discutiu com podria evolucionar la relació entre dos personatges de l'obra una vegada finalitzada la representació que heu vist sobre l'escenari.
- A partir de la informació que ofereix el text, imagineu altres aspectes de la vida d'un dels protagonistes (quin tipus de persones admira, quines joguines tenia de petit, com li agrada celebrar l'aniversari, per quin motiu faria un gran esforç, etc.).
- Un de vosaltres es "posarà en la pell" d'un personatge. La resta seureu formant un rogle al seu voltant i li fareu preguntes sobre la seua vida, sobre la seua personalitat, etc. Les respostes han de ser versemblants.
- Llegiu una intervenció concreta d'un dels protagonistes de l'obra de maneres diferents: en veu baixa, cridant, amb lentitud, amb un to molt greu, etc.

- Recordeu de quina manera entren a l'escenari un grup de personatges en una escena concreta i com se situen respecte als que ja hi eren. De quina altra manera hagués pogut plantejar aquest moviment el director de l'obra? Dibuxeu l'escenari i marqueu amb colors diferents el moviment dels personatges de l'obra que heu vist i el que suggeriu vosaltres.

El conflicte

- Suggeriu un títol per a cada una de les escenes de l'obra.
- Analitzeu si algunes de les escenes de l'obra es podrien "muntar" d'una altra manera, seguint un ordre diferent. Comproveu si aquests canvis modifiquen l'argument de l'obra de manera substancial.
- Plantegeu altres possibles finals que responguen al principi de versemblança.

El context

- Distingir entre: Moment en què s'escriu l'obra. Moment en què l'autor situa l'obra. Moment en què el director situa l'obra. Moment en què l'espectador assisteix a la representació
- Dissenyeu quatre cartells diferents per anunciar la representació de l'obra. Trieu com a tema per a cada cartell una de les quatre imatges que més us hagen impressionat.
- Dissenyeu el programa de mà i unes entrades especials per a una obra concreta.

Llenguatges teatrals

Il·luminació

- Comenteu el poder evocador de la il·luminació en alguna seqüència de l'obra: escenes que transcorren en un espai exterior, escenes que transcorren en un espai interior, canvi de moments del dia, comicitat d'una escena, etc.

Vestuari

- Feu propostes per al vestuari del'obra tot agafant la inspiració de pintures de l'època en la qual se situa l'acció.
- Després de veure l'obra, comenteu quines són les principals característiques del vestuari.

Música

- Observeu de quina manera contribueix la música a emfasitzar els moments de més càrrega dramàtica.
- Proposeu diferents tipus de músiques per a una escena concreta.
- Imagineu que una emissora de ràdio us encarrega l'anunci d'una obra de teatre concreta. Redacteu el text de l'anunci i acompanyeu-lo amb fragments musicals apropiats.

Escenografia

- Abans d'anar al teatre, imagineu com serà l'escenografia de l'obra que hi veureu.

Referències bibliogràfiques

CIVERA, Isabel – DÍAZ-PLAJA, Ana – PALOU, Juli (2004) “Sortir de l’aula i anar al teatre: una altra forma d’acostar la literatura als adolescents”, *Ensenyar literatura a secundària*, Barcelona: Graó, pp. 125-138.

LAFERRIÈRE, Georges - MOTOS, Tomás (2003) *Palabras para la acción. Términos de Teatro en la educación y en la intervención sociocultural*, Ciudad Real: Ed. Ñaque.

LAFERRIÈRE, Georges (1997) *Prácticas creativas para una enseñanza dinámica*, Ciudad Real: Ed. Ñaque.

MOTOS, Tomás - NAVARRO, Antoni (2003) “El paper de la dramatització en el currículum”, *Articles*, 29, pp. 10-28.

MOTOS, Tomás – TEJEDO, Francisco (1987) *Prácticas de dramatización*, Barcelona: Humanitas.

TEJERINA, Isabel (2009) “El juego dramático como herramienta de la educación intercultural”, *Primeras noticias. Literatura infantil y juvenil*, 244, pp. 53-59.